

על-השמים ויהי ברד בכל-ארץ מצרים על-
האדם ועל-הבהמה ועל כל-עשב השדה
בארץ מצרים: כג ויט משה את-מטהו על-
השמים ויהיה נתן קלת וברד ותהלך-אש ארצה
וימטר יהיה ברד על-ארץ מצרים: כד ויהי ברד

רש"י

(כב) על השמים. לנז השמים. ומדרש אגדה, הגניזו הקדוש ברוך הוא למשה למעלה מן השמים (שמו"ר י ג):

אוצר מפרשי התורה

ותהלך אש ארצה הלכה האש לארץ להיפך מטבעה,
כי טבע האש לעלות מהארץ למעלה²⁷⁷. והספורנו כתב,
שהאוויר המלא בלהבות ירד על ידי תנועת הברד המכביד
עליו ברדתו למטה. ויש שביאר, שהאש יצאה מהקולות
שהם הרעמים והברקים, ומהתפוצצות הברד²⁷⁸.

הטעם שהוסיף ה' אש במכת ברד. יש שכתב, שבא
להראות שברד זה איננו טבעי²⁷⁹, ועוד, ששלח ה' את
האש לייבש הצמחים הלחים ולהקשותם כדי שינזקו
וישברו מהברד²⁸⁰. ויש שכתב, שהטעם שהענישם במכה
זו באש ובמים, הוא להעניש את המצרים מידה כנגד
מידה, על שדנו את תינוקות ישראל במים בהשלכתם
ליאור ובאש במה ששקעום בבנין בסיד הכבשן²⁸¹. והטעם
שלא נזכרה האש בהתראה שהתרה משה את המצרים,
יש שביאר, מפני שהעיקר היה הברד, והקולות והאש באו
רק כדי לתת לו תוקף וחוזק²⁸².

וימטר ה' ברד על ארץ מצרים בטעם הכפילות, שאחר
שנאמר "וה' נתן קולות וברד" נאמר שוב "וימטר ה' ברד".
דרשו חז"ל²⁸³, שבתחילה הוריד הקב"ה מטר, וכשירד
נעשה ברד, שהיתה הרוח נכנסת בו ועושה אותו ברד²⁸⁴.
ומן האחרונים יש שביאר, שכיון שאמר משה למצרים²⁸⁵

משה את דברי ה' ²⁶² ויט משה את מטהו²⁶³. אולם יש
שכתב, שבאמת לא נצטוו משה אלא לנטות את ידו,
ומעצמו נטה במטה, כי לא רצה שיהיה נראה שיש
ממשלה בידו על השמים²⁶⁴.

על השמים פירש רש"י, כלפי השמים²⁶⁵. אולם
הראב"ע פירש 'על' ממש, 'והשמים' אינם השמים
שלמעלה אלא הוא כינוי לאויר²⁶⁶. עוד הביא רש"י מדרש
אגדה, שדרשו לשון 'על השמים' שהגביהו הקב"ה למשה
למעלה מן השמים²⁶⁷.

ויהי ברד בכל ארץ מצרים מחוץ לערים²⁶⁸.
על האדם ועל הבהמה ועל כל עשב השדה בארץ
מצרים יש שדקדק מלשון הכתוב, שלא ירד הברד אלא
במקום שהיו שם אדם או בהמה או עשב השדה, ולכן
פירט אותם הכתוב²⁶⁹.

(כג) וה' נתן קלת כלומר, השמיע קולות חזקים²⁷⁰.
וכתב ר"א בן הרמב"ם, שאלו קולות הרעמים, אלא שהיו
נפלאים וחזקים יותר מקולות הרעם הרגילים²⁷¹. והספורנו
כתב²⁷², שהקולות היו מחמת התנועה המהירה של הברד,
שזה גרם לאויר להשמיע קולות. ומן האחרונים יש
שפירש, שירדו אבני ברד בסער ובכח גדול כאילו הם
נזרקים מתוך הקלע²⁷³.

וברד כתב ר"א בן הרמב"ם, שאבני ברד, הם המים
המגובשים כאבנים היורדים לפעמים ודומים לאבני חצץ,
אלא שכאן היה הברד יותר גדול וגדוש.

את אותן רגילים לאסוף, אך הבינוניים לא הניסו ולא עזבו אלא
עשו כדרכם בכל יום. עוד כתב, שאפילו אותו אשר לא שת לבו לא
הניח בחוץ אלא את עבדיו ואת מקנהו, אך את עצמו שמר לשבת
בבית כי חשש פן יתקיימו דברי משה כמו במכות הקדומות.
²⁶² להלן פסוק כג. ²⁶³ וכ"כ שכל טוב. ואברבנאל הוסיף, שלא
הזכיר הכתוב את המטה, מפני שהמטה היה עשוי ספיר שהוא שקוף,
ונראה כאילו הוא השמים. ²⁶⁴ אלשיך. ²⁶⁵ וכ"כ רס"ג. וכן
תרגמו אונקלוס ויב"ע. וביאר רא"ם, שתיבת 'על' משמשת כמו 'אל'.
²⁶⁶ וכ"כ לקח טוב ושכל טוב, לפי שהאויר נקרא 'שמים'. וראה
לעיל ציון 90. ²⁶⁷ וכתב בביאורי מהר"א, שכונת רש"י,
שבתחילה לא היתה לו ממשלה אלא על מה שבארץ וכעת נתנו
הקב"ה למעלה שתהיה לו ממשלה גם על מה שבשמים, וכמו שדרשו
פסוק זה בשמו"ר יב, ג, שנתן הקב"ה למשה רשות לשלוט במעשה
שמים. ²⁶⁸ שכל טוב. ²⁶⁹ שהרי לולי זה פשוט שהברד יורד
על כל מה שנמצא. וכן מה שאמר משה למצרים להכניס את העבדים
והמקנה הביתה, אינו מחמת שהבית ישמור עליהם מפני הברד, אלא

מתחילה לא ירד הברד על מי שלא היה בחוץ. חידושי מרן ר"ז הלוי.
²⁷⁰ רס"ג. ²⁷¹ וכ"כ רבינו בחיי, שכל טוב להלן פסוק כח.
²⁷² להלן פסוק כד. ²⁷³ הכתב והקבלה. ²⁷⁴ רבינו מיוחס.
²⁷⁵ אחרי ציון ²⁷⁷. ²⁷⁶ הכתב והקבלה. ²⁷⁷ ראב"ע, חזקוני,
רא"ם, אברבנאל.

וכתב רבינו בחיי, כי בעת שיורד ברד נפגעים כל ארבעת
היסודות של הבריאה, ויתכן שזוהי כוונת הכתוב כאן שהזכיר את
ארבעת היסודות, 'קולות וברד' הם הרוח והמים, 'ותהלך אש ארצה',
אלו האש והעפר.

²⁷⁸ העמק דבר. ²⁷⁹ אלשיך. וביאר כי הברד הרגיל נוצר ממים
היורדים למעלה ומתקררים וקופאים באויר מחמת קירורו, וכאן
עשה ה' האויר חם ובכל אופן ירד ברד להראות שדבר זה נתהווה
בדרך נס. ²⁸⁰ שם. ²⁸¹ משכיל לדוד להלן פסוק כד. ע"ש
שביאר עוד שהכל מידה כנגד מידה על מה ששקעום בבנין.
²⁸² הכתב והקבלה. ²⁸³ תנחומא כא. ²⁸⁴ וטעם הדבר, לפי
שהברד רע ומוזק ואין הרעה דרה עם הקב"ה. ²⁸⁵ לעיל פסוק יח.

וְאֵשׁ מִתְּלַקְחַת בְּתוֹךְ הַבֶּרֶד כְּבֹד מְאֹד אֲשֶׁר
לְחֹדָא דִּי לֹא הָוָה דְּכֻתָּהּ בְּכָל אֲרֻעָא
דְּמַצְרִים מַעֲדָן דְּהָוָה לְעָם: כה וּמָחָא בְּרֹדָא

וְאֵשׁ מִתְּלַקְחַת בְּתוֹךְ הַבֶּרֶד כְּבֹד מְאֹד אֲשֶׁר
לֹא-הָיָה כְּמֹהוּ בְּכָל-אֲרֶץ מִצְרַיִם מֵאִזְ הִיתָה לְגוֹי:

רש"י

(כד) מתלקחת בתוך הברד. נס נמוך נס, האש והנרד מעורבין, והנרד מים הוא, ולעשות לזון קונס עשו שלום זיניהם (שמו"ר י ד):

אוצר מפרשי התורה

המשך אחד בלא הפסק, שהיו האש והברד שלובים זה בזה²⁹⁸.

וְאֵשׁ מִתְּלַקְחַת בְּתוֹךְ הַבֶּרֶד נחלקו תנאים²⁹⁹ כיצד היתה צורת הברד והאש. דעת רבי יהודה, שהיו צלוחיות של ברד מלאות אש, ודעת רבי נחמיה, שהיו אש וברד מעורבים זה בזה³⁰⁰. ובעל הטורים כתב, שהאש היתה בתוך הברד והיה יוצא ממנה נצוצות ומאורים.

כתב רש"י³⁰¹: נס בתוך נס³⁰², האש והברד מעורבים, והברד מים הוא, ולעשות רצון קונס עשו שלום ביניהם. ובתולדות יצחק כתב, שהיה זה נס כפול ומכופל, שמלבד מה שהיו שני הפכים אלו, המים והאש, מחוברים ביניהם בלא שישחיתו האחד את השני, פלא נוסף היה במה שהיתה האש בתוך הברד, אף שדרך הדברים הקפואים להתקבץ אל עצמם ודרך האש להתפזר.

ואמרו במדרש³⁰³, שלאחר כל מה שהיה הברד מכה, היתה האש שורפת. והוסיף ר"א בן הרמב"ם, שאבן הברד היתה יורדת מן השמים ומתנפצת בחוץ, וכשהיתה נשברת היתה יוצאת ממנה אש לזהטת ושורפת, והיה הברד שובר והאש שורפת. אך יש שכתבו, שהיתה האש מתלקחת ומצטננת מיד כדי להותיר פליטה שלא תשחית את עשב השדה³⁰⁴.

כְּבֹד מְאֹד כתב בשכל טוב, שכוונת הכתוב "כבוד מאד" על הברד לבדו, כלומר, שהיה הברד מרובה מן האש. אך יש שכתב, שלשון 'כבוד מאד' מורה על חזוקו של הברד וכולל גם את האש והקולות³⁰⁵.

אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְּמֹהוּ בְּכָל אֲרֶץ מִצְרַיִם אבל במקומות אחרים יש דוגמת ברד זה או בדומה לו³⁰⁶.

מֵאִזְ הִיתָה לְגוֹי פירש תלמיד הרשב"א³⁰⁷, קודם שנהיתה לגוי, וכאילו אמר 'מעולם לא היה כן'³⁰⁸. אולם בשכל טוב כתב, ש"מאז היתה לגוי" פירושו, מיום שנפרדו איי הגוים איש ללשונו³⁰⁹.

האחד במה שירדה האש למטה שזהו היפך טבעה, כמבואר לעיל ציון²⁷⁷, והנס השני שנתערבה עם הברד שהוא מים. ור"י החסיד וגור אריה כתבו, שהנס הראשון היה בעצם ירידת הברד שלא היה ברד כבד כמוהו, והנס השני במה שהיו המים והאש מעורבים ביניהם. ועי' עוד באר בשדה³⁰³. שמור"ר יב, ד. ³⁰⁴. תוס' השלם. ³⁰⁵. הכתב והקבלה לעיל פסוק יח. ³⁰⁶. ר"א בן הרמב"ם. וכ"כ רמב"ן לעיל פסוק יח. וראה לעיל ציון 213 ואילך, שנחלקו בזה הראשונים, האם רק במצרים לא היה ברד כזה או בכל העולם. ³⁰⁷. לעיל פסוק יח. ³⁰⁸. והוסיף, שלא נקט לשון 'מעולם' אלא 'מאז היתה לגוי', מפני שנקט לעיל 'מיום היוסדה', לכן אמר כאן שאף קודם לכן לא היה כמוהו. וראה להלן בסמוך ביאורו בטעם שינוי הלשון. ³⁰⁹. כמתואר בבראשית פרק י.

"הנני ממטיר כעת מחר" ושרט שריטה על הכותל שכאשר יגיע הצל לשריטה זו יתחיל הברד²⁸⁶, לכן בכדי שלא יאמרו המצרים שבדאי הוא, עשה ה' נס גדול שמיד באותו רגע שיצא הברד ממקומו למעלה, ברגע זה ממש כבר היה למטה במהירות כמו הברק הנראה מיד, וכן נשמעו הרעמים מיד שלא כבדרך הטבע, ועל זה נאמר 'וזה' נתן קולות וברד', ואחר כך המשיך הברד לרדת כדרך הטבע, ועל זה נאמר פעם שניה 'וימטר ה' ברד'²⁸⁷, ויש שביאר, שהיו שני מיני ברד, האחד שירד עם אש, ועל זה נאמר 'וזה' נתן קולות וברד ותהלך אש ארצה', והשני שירד מוקשה ומוגלד כדרך ברד, וללא אש, ועליו נאמר 'וימטר ה' ברד'²⁸⁸, ויש שביארו, שייחס הכתוב שתי פעמים את הברד לה', כדי להורות שלא נעשה כעין זה בשום זמן על ידי אחד מכוחות הטבע²⁸⁹.

(כד) וְהָיָה בְּרֹד וְאֵשׁ מִתְּלַקְחַת בְּתוֹךְ הַבֶּרֶד לעיל²⁹⁰ כבר נאמר 'וזה' נתן קולות וברד ותהלך אש ארצה וימטר ה' ברד', וחזר הכתוב ואמר 'והיה ברד ואש מתלקחת בתוך הברד'. יש שביאר, שבתחילה ירד ברד במהירות שהאש יורדת בה, ולאחר מכן המשיך הברד לרדת במהירות רגילה²⁹¹, ואם כן היה ראוי שהאש תקדים את הברד, ובא הכתוב לומר שהיה ענין פלאי שהאש היתה מתלקחת בתוך הברד וירדה עמו בשווה בלי קדימת זמן²⁹². ויש שביאר, שבפסוק הקודם הוזכרו שני מיני ברד, האחד ירד עם אש והשני ירד ללא אש²⁹³, ועתה בא הכתוב לפרט מה עשו שני מיני הברד, והחל לומר שהברד שירד עם אש הכה מאדם ועד בהמה, ולהלן שאמר 'ואת כל עשב השדה הכה הברד', כוונת הכתוב לברד שירד ללא אש, שהוא הכה את הצמחים²⁹⁴.

מִתְּלַקְחַת משתלהבת²⁹⁵ וקופצת²⁹⁶. ויש שכתבו, שהוא בנין התפעל מלשון לקיחה²⁹⁷. והרס"ג ביאר, מדובקת ומאוחזת. ויש שכתב, ש'מתלקחת' מורה על

²⁸⁶. כדברי רש"י לעיל שם. ²⁸⁷. מלבי"ם. ²⁸⁸. העמק דבר. ²⁸⁹. עקידת יצחק, תולדות יצחק להלן פסוק לד. ²⁹⁰. פסוק כג. ²⁹¹. ראה לעיל ציון 287. ²⁹². מלבי"ם. ²⁹³. ראה לעיל ציון 288. ²⁹⁴. העמק דבר. ²⁹⁵. אונקלוס. ²⁹⁶. שכל טוב. ²⁹⁷. ספרי השרשים לר"י אבן גינאת ולרד"ק שרש לקח, רבינו מיוחס. ²⁹⁸. רד"צ הופמן. ועי' עוד מה שביאר הכתב והקבלה. ²⁹⁹. במ"ר יב, ח. ³⁰⁰. וכע"ז אמרו בשמור"ר יב, ד, כעשית הנר שהמים והשמן מעורבים בה יחד ודולקת האש מבין שניהם. וכ"כ הדר זקנים. ויב"ע תרגם, שהאש היתה מקפצת בתוך הברד. ³⁰¹. עי' שמור"ר יב, ד. ³⁰². וכ"כ ראב"ע, שהיה פלא בתוך פלא. וביאר עמר נקא, שהנס האחד הוא במה שהיתה האש יורדת עם הברד, והשני שהיתה דולקת ומתלקחת בתוכו. ורא"ם כתב, שהנס

בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם יָת כָּל דִּי בְּחֻקְלָא
מֵאֲנִשָּׁא וְעַד בְּעִירָא וְיָת כָּל עֲסָבָא
דְּחֻקְלָא מִחָא בְּרָדָא וְיָת כָּל אֵילָנִי דְּחֻקְלָא
תָּפֵר: כּוּ לְחֹד בְּאַרְעָא דְּגִשָׁן דִּי תִמְן בְּנִי
יִשְׂרָאֵל לֹא הָוֵה בְּרָדָא: כּוּ וְשַׁלַּח פְּרֻעָה

כֹּה וַיֵּן הַבֶּרֶד בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל-אֲשֶׁר
בַּשָּׂדֶה מֵאֲדָם וְעַד-בְּהֵמָה וְאֵת כָּל-עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה
הַכֹּה הַבֶּרֶד וְאֵת-כָּל-עֵץ הַשָּׂדֶה שֹׁבֵר: כּוּ רַק
בְּאֶרֶץ גִּשָׁן אֲשֶׁר-שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בְּרֹד:

אוצר מפרשי התורה

ובהמשך הפסוק "ואת כל עשב השדה הכה הברד" הכוונה לברד השני, שירד במהירות הרגילה בטבע ולא היה יכול להרוג אדם ובהמה, אבל היה בכוחו להכות את הצמחים³²¹. ויש שביאר, שהיו שני מיני ברד, האחד עם אש והשני ללא אש³²², ועל הברד שירד עם אש נאמר "ויך הברד... מאדם ועד בהמה", ומחמת האש היה בכוחו להרוג אדם ובהמה, ואחר כך נאמר "ואת כל עשב השדה הכה הברד", והכוונה לברד שירד ללא אש, שהאש אינה שורפת את הצמחים הלחים המחוברים לקרקע, אלא הברד עצמו הכה את הצמחים³²³.

וְאֵת כָּל עֵץ הַשָּׂדֶה אִמְרוּ בַּמִּדְבָּר³²⁴, ש'עץ השדה' אינו כולל את האילנות הגדולים, שאותם לא שבר הברד. ומן האחרונים יש שביאר, שנקט הכתוב 'עץ השדה' בלשון יחיד, כי באמת רק מה שגדל בשדה יחידי ואין הרבה אילנות סביבו שבר הברד, מה שאין כן אילנות הגדלים ביער ובגינות לא היה הברד שולט בהם כל כך³²⁵.

שֹׁבֵר בִּיָּאֵר הַרְמִבִּי³²⁶, שהברד שבר את הענפים והפאות, אבל לא את גזעי העצים³²⁷. אולם יב"ע כתב, שהברד שרש את העצים ממקומם³²⁸.

מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה וְאֵת כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה... וְאֵת כָּל עֵץ הַשָּׂדֶה כַּתֵּב הָרַב"ע, שזו היתה מכה קשה שהרגה אדם ובהמה והכתה גם את עשב השדה ועץ השדה.

(כו) רַק בְּאֶרֶץ גִּשָׁן אֲשֶׁר שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בְּרֹד בִּיָּאֵר הַרְמִבִּי, שתיבות "אשר שם בני ישראל" הן נתינת טעם לכך שלא ירד שם הברד, שאף שהוריד ה' ברד בכל מצרים והיה ראוי שירד גם על ארץ גושן שהאוויר שלה ושל ארץ מצרים אחד הוא, מכל מקום ניצל אוויר ארץ גושן מפני ששם מקומם של בני ישראל³²⁹. ובשכל טוב כתב, שהוספת הכתוב "אשר שם בני ישראל" באה להורות שאף בשאר מקומות חוץ לארץ גושן שנמצאו שם בני ישראל, לא היה ברד³³⁰.

נוהגים להעמיד עץ על הגבול והמיצר שבין איש לאיש וזהו עץ השדה. ³²⁶. להלן י. ד. ³²⁷. ובכך ביאר שהארבה אכל את מה שצמח שוב על העצים לאחר הברד. ³²⁸. וכ"כ במשנת רבי אליעזר, שהיה הברד מבקע את האילנות ומשבר את הזרעים, ולא עוד, אלא שהיה ממתית את שרשיהם בארץ. ראה רש"י ישעיה ס, יא שביאר שבנין כבד מורה על התמדת הפעולה, ושיבר הוא מבנין כבד [פיעל]. אמנם ראה רבא"ע הושע ב, ט שנחלק בזה על רש"י. ³²⁹. ובמשך חכמה כתב טעם אחר מדוע לא ירד ברד בארץ גושן, כדי להטעות את לב המצרים, שייסברו שבני ישראל ישובו למצרים אחר שזיבחו לה', ולכן לא היה הברד כדי שישאלו יאכלו מפירות האילנות שם, שאילו בשביל הצלת עצמם ומקניהם יכלו ישראל להכניס הכל הביתה. ³³⁰. ובתוס' השלם הביאו עוד, שאף אם

בהתראה קודם מכת ברד נאמר³¹⁰ "ברד כבד מאד אשר לא היה כמוהו במצרים למן היום היוסדה ועד עתה", וכאן בתיאור ירדת הברד חזר הכתוב והפליג בחזק הברד "אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי". ובטעם חילוק הלשונות כתב תלמיד הרשב"א³¹¹, שכאשר דיבר משה עם פרעה, אמר לו 'מיום היוסדה' שזה הזמן שידיעתו יכולה להשיג מדורות קודמים, אך הקב"ה הידע מאז ומעולם, אמר שאף קודם היותה לגוי³¹² לא היה כן מעולם.

וכתב אברבנאל, שהכתוב איננו חוזר ומפליג בחזק הברד אחר שעשה כן בהתראה על המכה, אלא לעיל דיבר הכתוב על הברד עצמו שהיה עצום וכבד ולא ירד כמוהו במצרים, ואילו כאן דיבר על אבני האלגביש שירדו שם ועל האש, ועליה נאמר שלא היה כמוה בכל ארץ מצרים מיום היותה לגוי.

(כה) אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה אֵבֶל לֹא בַעִיר³¹³.

וְאֵת כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הַכֹּה הַבֶּרֶד כַּתֵּב רַש"י³¹⁴, שאין הכוונה לכל עשב השדה כפשוטו, שהרי להלן³¹⁵ מבואר שהצמחים הרכים לא נשברו על ידי הברד, אלא הכוונה לעשבים העומדים בקלחם הראויים ללקות בברד. אך הספורנו כתב, שאף את העשב הרך הכה הברד מחמת חוזק תנועתו מלבד הצמחים האמורים להלן³¹⁶. ויש שכתב, שעל ידי האש יבש העשב ונתקשה, ועל ידי כך הכהו הברד ונשבר³¹⁷.

וַיֵּן הַבֶּרֶד... מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה וְאֵת כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הַכֹּה הַבֶּרֶד בטעם הכפילות של תיבת 'הברד'³¹⁸, ראה לעיל³¹⁹ שיש מן האחרונים שביאר, שהיו שני מיני ברד, האחד ירד מיד באותה מהירות של האש, והשני ירד לאחר מכן בדרך הטבע במהירות רגילה, ובתחילת הפסוק "ויך הברד... מאדם ועד בהמה" הכוונה לברד הראשון, שהושלך בכח גדול והיה בכוחו להרוג אדם ובהמה³²⁰.

³¹⁰. לעיל פסוק יח. ³¹¹. שם. ³¹². כביאורו לעיל בסמוך, ש"מאז היתה לגוי" פירושו קודם שהיתה לגוי. ³¹³. שכל טוב. וראה לעיל ציון 269 דברי הגר"ז. ³¹⁴. להלן פסוק לב. ³¹⁵. שם. ³¹⁶. שם אמנם ראה להלן בסמוך דברי מלבי"ם שהברד שהכה את עשב השדה ירד במהירות הרגילה. וראה להלן שם אלו מגידולי הקרקע ניצלו במכה זו. ³¹⁷. אלשיך, וראה לעיל ציון 280. ³¹⁸. שהיה יכול להיות כתוב ויך הברד... מאדם ועד בהמה ואת כל עשב השדה הכה, ולא 'הכה הברד'. ³¹⁹. ציון 287. ³²⁰. כמו כדור היוצא מקנה רובה, שגם כדור קטן ביותר יכול להרוג אדם ע"י מהירות מרצתו. ³²¹. מלבי"ם. ³²². ראה לעיל ציון 288. ³²³. העמק דבר. ³²⁴. שמור (שנאן) יב, ב. ³²⁵. העמק דבר. עוד כתב ע"פ הנאמר בתהלים קה, לג "וישבר עץ גבולם", שהיו